

AZ OROSZ FÖDERÁCIÓ ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KAPCSOLATAI A XXI. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN

Simai Mihály

Az orosz-amerikai viszony és várható változásainak alakulása a nemzetközi bilaterális kapcsolatrendszer egyik legjelentősebb összetevője a XXI. században. Ennek okai elsősorban politikai-stratégiai tényezőkkel kapcsolatosak. Az orosz-amerikai viszony alakulásának, jövőjének fontossága nem szűkíthető a két államra, befolyásolja az egész nemzetközi rendszert s különösen Európa és Ázsia jövőjét. Kihat a multilaterális kapcsolatokra és az intézményekre is.

E rövid tanulmány főként a következő kérdésekre keres választ:

- * milyen területeken esnek egybe, vagy hasonlóak az érdekviszonyok és célok a két hatalom politikájában;
- * melyek a jelenlegi és a potenciális feszültségforrások kapcsolatrendszerükben;
- * mi egy esetleges új hidegháború kibontakozásának esélye a két állam viszonyában;
- * hogyan értékelhetők a közös kezdeményezések stratégiai kérdésekben;
- * mi a jelentősége kapcsolataikban a gazdasági tényezőknek;
- * várhatók-e változások a Putyin és Bush utáni „korszakban”?

1) Az orosz-amerikai viszony a Szovjetunió szétesését követően

A Szovjetunió felbomlása után igen lényeges kérdés maradt az Egyesült Államok külpolitikájában az Oroszországhoz, a Szovjetunió legfontosabb utódállamához fűződő viszony. Ez a viszony sokoldalúan befolyásolja az Egyesült Államok kapcsolatait a volt szovjet tagköztársaságokkal is, különösen politikai és

katonai stratégiai téren. Ezek közül különösen jelentősek az Egyesült Államok törekvései a stratégiai szempontból nagyjelentőségű orosz–ukrán viszony befolyásolására. Gazdasági szempontból az Egyesült Államok fontos kérdésnek tekinti viszonyát a nagy olaj- és földgáztartalékokkal rendelkező közép-ázsiai köztársaságokkal. Az orosz–amerikai viszony kihat a Kínával kapcsolatos amerikai politikára, és bizonyos mértékben befolyásolja az EU államaihoz fűződő kapcsolatát is.

Az USA globális politikai, stratégiai céljai között centrális fontosságú Oroszország jövőjének minél nagyobb mértékű befolyásolása. Ennek egyrészt geostratégiai okai vannak. Az Orosz Föderáció átíveli az eurázsiai térség jelentős részét, s szerepe jelentős az EU nemzetközi kapcsolatrendszerében s tagállamaival kapcsolatban is, valamint fontos tényező Ázsiában is. Különösen a két hatalmas ázsiai ország, India és Kína tekinti stratégiai partnerének. Oroszország a XXI. század globális hatalmi rendszerében ismét a fejlődést sokoldalúan befolyásolni képes tudományos, katonai és gazdasági tényezővé válhat a következő évtizedekben, ha sikeresen hajtja végre a hatalom konszolidációjával kapcsolatos feladatokat. Oroszország döntő fontosságú tényezője annak a konfliktusgócnak, amelyik az iszlám világ és a nyugati világ között formálódik. A Szovjetunió szétesése után az Egyesült Államok igyekezett Oroszország részvételét oly módon biztosítani a hidegháború utáni világrendben, hogy az elfogadja ennek az USA által kialakított szabályait, érték- és érdekviszonyait, és partnernek tekintette Oroszországot sok nemzetközi kérdésben. Számított arra is, hogy „betársulhat” Oroszország nyersanyag- és olajkészleteinek kiaknázásába többségi partnerként. Ugyanakkor kezdettől fogva hangot adott ama törekvésének, hogy minden lehetséges eszközzel megakadályozza a „birodalmi Oroszország” helyreállítását vagy az orosz törekvéseket arra vonatkozóan, hogy visszaszerezzék a kelet- és közép-európai országokban elvesztett befolyást. Ez utóbbi kérdésben az USA és az EU-országok érdekei lényegében egybeestek. Azonosak voltak abban is, hogy egy Oroszországot is magában foglaló, viszonylag stabil, gazdasági és politikai szempontból minél kevesebb konfliktust koncentrálnó keleti ütköző zónája legyen a nyugati térségnek.

Az orosz külpolitika kezdetben elfogadni látszott az USA által „kijelölt” helyet. Jelcin elnökségének első 3-4 évében lényegében ez jellemezte az orosz politikát. Az orosz hatalmi elit keretében megerősödött azoknak a befolyása, akik úgy látták, hogy Oroszország eurázsiai integráló szerepe a Szovjetunió szétesésével megszűnt, s Oroszország történelme ott folytatódik, ahol a cárizmus bukása után megszakadt, amely esemény az orosz birodalom végét jelezte. A FÁK lényegében már az új korszak egyenrangú államainak képződményeként jelent meg.

Az országon belül is sokan vonták kétségbe azt, hogy az Orosz Föderáció megjelenése a világ térképén valóban új fejezet kezdetét jelentette-e a térség és a világ történetében. Nem értettek egyet a jelicini időszak kezdeti külpolitikai stratégiájával, amely Oroszország jövőjét a nyugati államokhoz, s elsősorban az Egyesült Államokhoz kötődve definiálta. E szakasz orosz vezetőinek elképzelései magukban foglalták az imperialista politika és a kommunizmus messianisztikus ideológiájának elutasítását, a demokratizálódás és a

piaci viszonyok valamilyen fokú elfogadását. A Szovjetunió nyugati ellenfelei és a hagyományos oroszellenes politikai körök is arra számítottak, hogy Oroszországban az átmenet valamilyen elfogadható piaci modellt eredményez. A birodalmi eszmék feladása, a hagyományos centralizált hatalmi modell leépülése és a civil társadalom horizontális integrálódása révén Oroszország fokozatosan átalakul majd a nyugat számára elfogadható képződménnyé. Sok nyugati szakértő, köztük Zbigniew Brzezinski, úgy gondolta, hogy Oroszországban végleg eldőlt a politikai harc, amelyből az a koncepció került ki győztesen, amely feladta a birodalmi gondolatot, s egy „nemzeti” és „európai” Oroszország kialakulása kezdődött meg.¹ Hamarosan kiderült azonban, hogy mindkét részről sokkal inkább illúziók voltak a kezdeti elképzelések, mint realitások.

Az a tény, hogy a „nemzeti” és „európai” Oroszország kialakításának előjátéka nem látványos javulás és újjászületés, hanem a rend felbomlása, az állami tulajdon szétlopásaként jellemzett privatizáció, a bűnözés tömegessé válása, erkölcsi züllés, súlyos gazdasági válság és tömegnyomor volt, az országon belül aláásta a nyugati típusú demokrácia és a liberális piaci modell elfogadhatóságának eszméit. Ehhez járult az a külső magatartás, amely a Nyugat hatalmas győzelmét hirdette, s megalázta a történelmi Oroszországot, s az orosz civilizációt is. Az, hogy a Szovjetunió volt csatlós államainak többsége is csatlakozott ehhez a koncepcióhoz, csak fokozta az orosz elit ellenérzéseit. A helyzet egyenes következménye volt az „Oroszország, mint eurázsiai hatalom” koncepciójának megjelenése az értelmiség körében, s annak deklarálása, hogy a Független Államok Közössége Oroszország alapvető érdekeihez kapcsolódó térség. Ezek a gondolatok már megfogalmazódtak az 1993-ban kidolgozott új Orosz Katonai Doktrínában és az Orosz Föderáció új külpolitikai koncepciójában is. Ez a volt szovjet térséget olyannak tekintette, amelyben Oroszországnak „különleges kötelezettségei” vannak. A Primakov külügyminisztersége idején megfogalmazott és többször átdolgozott dokumentum alaptézisei változatlanul érvényben maradtak Putyin alatt is. Putyin külpolitikai tanácsadói olyan eurázsiai rend kialakítását javasolták, amelyben a felelősség megoszlik a kibővített Európai Unió és Oroszország között.² Az EU uralkodó erő a nyugaton, Oroszország pedig az eurázsiai térségben. Tény ugyanakkor az, hogy az oroszországi külpolitikai vitákban az Eurázsia koncepció nem valamiféle misztikus érdektérlet, amelyet Oroszországhoz civilizációs hagyományok kötnek. Nem is gondolnak valamiféle Eurázsiai Unióra, mint a Szovjetunió utódjára. A térség inkább az orosz érdekeket érvényesítő geopolitikai célokkal kapcsolatban került előtérbe.

Az orosz vezetés az átalakulás kezdeteitől fogva fontosnak tartotta, hogy Oroszország jó kapcsolatokat építsen ki az Egyesült Államokkal. A kapcsolatok javulása egyébként már a Szovjetunió felbomlását megelőző években

¹ Zbigniew Brzezinski (1995): *A Plan for Europe*. Foreign Affairs, January-February, p. 35.

² Andrei P. Tsyganov (2006): *Russian Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Lanham, MD. Rowan and Littlefield Publishers Inc. pp. 78–81.

megkezdődött és több lényeges megállapodásra került sor Gorbacsov és Reagan elnök között is. A törekvés az orosz-amerikai viszony javítására a Jelcin utáni korszakban is fennmaradt, ebben mindkét fél hangsúlyozta érdekeltségét.

Putyin elnöksége kezdeti időszakának orosz vezetése az ország nemzetközi kapcsolatrendszerének gyakorlatilag minden területén igyekezett az érdekviszonyok gondos elemzésével feltárni azokat a kérdéseket, amelyekben érdekei az USA-éval azonosak vagy kompatibilisek, s azokat is, ahol azok ütköznek. A Szovjetunió összeomlása után az Egyesült Államok mintegy 14 milliárd dollárnyi elkötelezettséget vállalt az orosz átmenet támogatására különböző célokra. Ezek humanitárius célokat szolgáló segélyeket, a demokratikus átalakulást, a piaci reformok bevezetését ösztönző ráfordításokat, a nukleáris fegyverzetet csökkentő támogatást és különböző társadalmi-politikai szervezetek segítségét foglalták magukban. Nincs pontos információ arról, hogy a 14 milliárdból ténylegesen mennyit folyósítottak. Jelentős volt az USA „közvetett” támogatása is kedvező hitelek formájában, amelyeket amerikai kezdeményezésre a Nemzetközi Valutaalap és más szervezetek keretében nyújtottak.

2) Az orosz–amerikai viszonyok főbb stratégiai kérdései

Amilyen mértékben az orosz külpolitika kezdte megfogalmazni önálló érdekeit és törekvéseit, s egyre inkább nőtt önbizalma, s különösen a „globális energia szuperhatalom” képzetének megjelenése nyomán, az USA-ban is erősödött a szembenállás Oroszország új hatalmi elképzeléseivel és törekvéseivel. A támogatásokat egyre inkább különböző feltételek teljesítéséhez köttették, s a támogatás folyósításában 1998-tól komoly korlátozásokat alkalmaztak. Ezek azonban nem voltak jelentősek a későbbiekhez képest, amikor az USA kormánya 2006 augusztusában gazdasági szankciókat is bevezetett Oroszországgal, illetve orosz szervezetekkel szemben az Iránnak és Szíriának eladott nukleáris és katonai berendezések miatt. Az amerikai külügyminisztérium szankciókat hozott nyilvánosságra az orosz fegyverexportőr-ügynökség, a Rosoboroneksport és a Sukhoi repülő gyártó vállalat ellen, azal vádolva őket, hogy megsértették az Iránnal kapcsolatos tilalmat. A Sukhoi elleni szankciót később megszüntették. A „Freedom Support Act” keretében adott támogatás az amerikai Kongresszus nyomására gyakorlatilag már korábban megszűnt.

Az Egyesült Államok külpolitikájában és katonai stratégiájában az „orosz” vonatkozások és döntési hálózat szervezete az eurázsiai térségben zajló változásokba ágyazódva jelent meg. Az Eurázsiai koncepció egyébként messze nem világos és egyértelmű jelenleg sem az USA politikájában. A State Department keretében Európai és Eurázsiai Főosztály működik. A Pentagon Európai Parancsnoksági Térség magában foglalja Euráziát is és ezzel pár-

huzamosan a Központi Parancsnokság hatáskörébe tartoznak a volt közép-ázsiai szovjet köztársaságok.³ A valóságban e koncepciókban a központi jelentőségű állam az Orosz Föderáció, valamint néhány vele szorosabb kapcsolatban álló gyenge állam. Oroszországot geopolitikai szempontból, mint eurázsiai hatalmat kezelik, s ennek külpolitikai, katonai stratégiai vonatkozásai továbbra is összekötik egyrészt a volt szovjet köztársaságokkal, másrészt Ázsia vezető hatalmaival, főként Kínával. Ezt részben továbbra is indokolják a történelmi hagyományok, s az integráló szerep, amelyet Oroszország hagyományosan játszott a térségben. Ez a koncepció lényegében hasonlít sok orosz vezető értelmiségi hagyományos álláspontjához, akik szerint Oroszország sem nem európai, sem pedig ázsiai teljesen.

Az amerikai vezetés a XXI. század elejétől már határozottan igyekezett az USA érdekeit érvényesítő célokat megfogalmazni és megvalósítani. Az USA globális érdekeire, hatalmi súlyára és politikai befolyására építve olyan partneri viszonyt kíván érvényesíteni Oroszországgal, amelyik az általa meghatározott keretek közé igyekszik szorítani azt. Figyelembe veszi az Orosz Föderáció fontosságát és befolyását az európai, a csendes-óceáni, és a közép-ázsiai térségben. Reálisan értékeli az eurázsiai ország katonai erejét és képességét arra, hogy az USA-nak s az USA európai és ázsiai szövetségeseinek nukleáris potenciáljával továbbra is súlyos veszteségeket okozzon. Az amerikai stratégiai célok között különösen fontos annak megakadályozása, hogy Oroszország kiterjessze hatalmi pozícióit és befolyását a volt szovjet köztársaságokra. Az USA ugyanakkor igyekszik a maga céljaira is hasznosítani Oroszország hatalmas természeti gazdagságát, nagy piacát és potenciális nemzetközi gazdasági jelentőségét. Az amerikai stratégiai kutatóintézetek az elmúlt 1-2 évben a hivatalos politikánál tovább lépve, a következő főbb kérdésekben emelték ki az USA különleges érdekeit és céljait a térségben:

- * Biztosítani, hogy az USA és szövetségesei számára elérhetőek legyenek a térség hatalmas energiaforrásai, amelyek a globális tartalékok számottevő hányadát képezik;
- * Megakadályozni, hogy a térség a jihadista terrorizmus vadászterülete legyen. Ebben a katonai erőt és olyan politikai és szociális intézkedéseket alkalmazni, amelyek megakadályozzák hatalomra kerülésüket;
- * Fenntartani a regionális stabilitást és megfelelően kezelni a térség válságócait;
- * „Megfelelően kezelni”, vagyis korlátozni a növekvő erejű, befolyású és szerepű Kínai Népköztársaság törekvéseinek érvényesítését;
- * Megfelelő keretek közé szorítani a növekvő ambíciókkal rendelkező regionális és potenciálisan veszélyes hatalmi központokat;
- * Előmozdítani Oroszország belső rendszerének demokratizálódását. Megakadályozni, hogy hatalmi törekvéseit a volt szovjet köztársaságok belügyeibe történő beavatkozással érvényesíteni tudja s bármilyen formában

³ US Department of State/US AID, Joint Strategic Plan, 2007–2012. Washington DC. US Department of State 2007. Washington DC.

megkísérelje hatalmi pozícióinak helyreállítását az adott országokban, ugyanakkor együttműködni Oroszországgal olyan területeken, ahol az amerikai és orosz érdekek egybeesnek.

Az amerikai külpolitika egyik központi fontosságú célkitűzése egyébként annak megakadályozása, hogy Oroszország beavatkozzon a határai körül kialakult új államok belügyeibe. Az amerikai külügyminisztérium 2007–2012 közti időszakra kidolgozott stratégiai terve Oroszország szomszédaival kapcsolatos agresszív politikáját az amerikai külpolitika egyik alapvető kihívásának tekint. Ez az amerikai külpolitikai prioritás azonban nem megy tovább annak megfogalmazásánál, hogy milyen politikai rendszert szeretne az USA látni vagy kialakítani ezekben az államokban, és milyen konkrét amerikai érdekek vannak a térségben, amelyeket érvényesíteni kívánna? Tény ugyanakkor, hogy az USA aktívan ellenállt az orosz törekvéseknek, amelyek igyekeztek a FÁK-térséget érdekei érvényesítésére használni. Ennek egyik megnyilatkozása volt a GUUAM fórum aktív anyagi és szervezeti támogatása (Grúzia, Ukrajna, Üzbegisztán, Azerbajdzsán és Moldova társulása). 2006-ban Üzbegisztán kilépése nyomán a fórumot „átkeresztelték” GUAM Fejlődési és Demokratizálási Szervezetté.⁴

Az 1990-es évek közepétől az orosz és amerikai érdekek növekvő mértékben ütköztek össze Irakkal kapcsolatban. Szeptember 11-e után a nézetkülönbségek különösen élessé váltak. Az amerikai katonai akcióval kapcsolatban az orosz külpolitika megkísérelte, hogy egyidejűleg hármas célt érvényesítsen: megvédje az orosz gazdasági érdekeket Irakban, csatlakozzék Franciaország és Németország lépéseéhez az USA egyoldalú akciójának megakadályozásában, és baráti kapcsolatokat tartson fenn Amerikával. Támogatta pl. azt a határozatot az ENSZ Biztonsági Tanácsában, amelyik széleskörű lehetőséget adott az USA-nak a háború utáni Irak igazgatásában.

Egyértelműen megfogalmazható, hogy a jelenlegi hivatalos amerikai külpolitika nem tekinti Oroszországot stratégiai ellenfelének a globális rendszerben. Az orosz kormány külpolitikai stratégiája sem kezeli az Egyesült Államokat ellenfélként. Ugyanakkor a két ország vezetése meglehetősen nyíltan fogalmazza meg azokat a problémákat, amelyek viszonyukat kedvezőtlenül befolyásolják. Az orosz vezetők nem rejtik véka alá félelmüket az USA külpolitikájának kiszámíthatatlanságával, esetleges egyoldalú akcióival kapcsolatban, nemcsak a volt szovjet köztársaságokban, hanem Oroszország területén sem. Az amerikai vezetés nemcsak az oroszországi belső viszonyokat bírálja. Egyre nagyobb teret kapnak nyilatkozataikban a kritikus megjegyzések az Orosz Föderáció energiapolitikájáról, iráni és közel-keleti törekvéseiről és a kaukázusi volt szovjet köztársaságokkal kapcsolatos lépéseiről. A jelenlegi és a következő évekre előre jelezhető orosz-amerikai viszonyt azonban nem lehet új hidegháború kezdeteként jellemezni. Sem az USA, sem pedig Oroszország nem érdekelt egy új hidegháború „megindításában”.

⁴ Yulia Timoshenko (2007): *Containing Russia*. Foreign Affairs, Vol. 86, No. 3, May–June, pp. 69–82.

Oroszország alapvető törekvése a belső konszolidáció és hatalmi pozícióinak erősítése a globális rendszerben. Az Egyesült Államok háborút visel Irakban és Afganisztánban, s szüksége van Oroszországra, mint partnerre a nemzetközi terrorizmust támogató erőkkel szemben. Aligha valószínű tehát, hogy egy intenzív hidegháborús korszak kezdődik az USA és az Orosz Föderáció között. Az orosz-amerikai viszony romlása azonban elég jelentős. A két ország közötti viszonyban nemcsak „elhidegülés” kezdődött. A kapcsolatok romlása ösztönzi a stratégiai fegyverkészletek felhalmozását és fejlesztését mindkét oldalon. A továbbra is hangoztatott közös érdekek a globális biztonság erősítése a stratégiai fegyverek korlátozása terén, az energetikai együttműködésben és más olyan témákban, mint az európai, közel-keleti és ázsiai regionális biztonság erősítése, keverednek az érdek összeütközések nyomán kibontakozó feszültségforrásokkal. Egyes külpolitikai szakértők arról is írnak, hogy Oroszország „puha háborút” (soft war) indított a nyugati befolyás és politikai törekvések ellen a hagyományos szovjet érdekerületeken, Kelet-Európában, a Fekete-Tenger és a Kaukázus térségében és új versengés bontakozott ki a Közel-Keleten és Északkelet-Ázsiában is. A propagandában nem a hidegháborúra jellemző kapitalista és szocialista ideológiák ütköznek össze. Szaporodnak azonban a megnyilatkozások az oroszországi politikai viszonyok, illetve az amerikai unilateralizmus elítéléséről. Az orosz-amerikai kapcsolatokban kialakult ellentétek következményei túlmennek a bilaterális kapcsolatokon. Hatásuk különösen jelentős azokban a térségekben, amelyekben a politikai viszonyok rendezetlenek. Miután ezeknek a feszültségeknek a kezelése sokkal kevésbé „strukturált”, mint a hidegháború időszakában volt, vagyis a kölcsönös magatartási korlátok kevésbé világosak, a következmények sokkal kevésbé kiszámíthatóak, s igen veszélyesek is lehetnek. Mindkét országnak szembe kellene néznie azzal, hogy ilyen világban a viszonyok romlása potenciálisan igen veszélyes lehet, és kiszámíthatatlan következményekkel járhat. Egyes vélemények szerint a feszültségek és problémák inkább taktikai jellegűek, miközben stratégiai érdekeik sok tekintetben egybeesnek pl. a nukleáris fegyverek terjedésével, Kína szerepével, vagy a nemzetközi terrorizmussal szemben. Nem szabad azonban megfeledezni arról, hogy az orosz vezetés nem „lelkesedik” az USA globális törekvéseiért. Az orosz politikai elit többsége meg van arról győződve, hogy Washington továbbra is igyekszik Oroszországot gyengíteni, jogosnak tekintett érdekeit figyelmen kívül hagyni, a demokratizálás jelszavaival belső feszültségeket keltetni és erősíteni az ottani etnikai kisebbségek szeparatista törekvéseit. Az amerikai vezetésben is jelentősek az Oroszországgal szembeni történelmi ellenszenv „tehetetlenségi nyomatókai” és továbbra is vitatják, hogy milyen mértékben kell számolni Oroszországgal, mint hatalmi tényezővel. Az amerikai stratégiák közül sokan úgy látják, hogy az olajra építő orosz vezetés túlértékeli az ország hatalmi szerepét. Egyik amerikai elemző az orosz olajbevételek hatását az Orosz Föderáció vezetőire Oroszország „politikai Viagrájának” nevezte, amely azonban nem képes tartós hatalmi pozíciót biztosítani számára. Sok katonai elemző hasonló módon vélekedik az orosz nukleáris arzenálról és az interkontinentális ballisztikus rakétákról is, amelyeket el-

avultnak tartanak és képtelennek arra, hogy az USA-val szemben Oroszország hatékonyan felhasználhassa azokat, ha Amerika kifejleszti elhárítási rendszerét és erősíti az első csapást mérő képességeit. A hagyományos russzofóbia egyébként továbbra is igen befolyásos tényező az USA politikusai körében.

Az Egyesült Államoknak, mint globális veszélyforrásnak képzete, valamint az Egyesült Államokból jövő bírálatok a két ország belpolitikájával szemben, a demokratizálás követelésével, egyébként közelebb hozta Kínát és Oroszországot az elmúlt évek során.⁵ Ezzel összefüggésben sok amerikai elemző az USA számára legjelentősebb stratégiai veszélyt a következő évtizedekben az orosz-kínai szövetség létrejöttében látja, amely egyre inkább kész ténynek tekinthető. Kína nemcsak fontos energiaszállítóként kezeli Oroszországot, hanem stratégiai háterszágának és fegyverszállítójának is. Ez nem az évtizedekkel ezelőtti barátság újjáélesztése. A két állam erőviszonyai és globális helyzetük is radikálisan különbözik attól, ami az ötvenes években volt jellemző. Érdekviszonyaik is sokkal komplexebbek, hiszen nemcsak stratégiai szövetségesek, hanem stratégiai versenytársak is. A XXI. század jelenlegi szakaszában azonban inkább a közös stratégiai érdekek szabályozzák kapcsolataikat. Ennek nyomán nem zárható ki egy új, sajátos bipolaritás kialakulása sem az eurázsiai térségben: az USA és az EU az egyik pólusban, Oroszország és Kína a másikban. Az orosz-kínai szövetségnek természetesen jelentős katonai következményei is lehetnek. Ezt jelezte az a hatalmas közös hadgyakorlat is, amelyre a közelmúltban került sor. Az Egyesült Államok egyébként már hosszabb ideje fejleszti az észak-koreai és a kínai fegyverkezésre hivatkozva ázsiai és csendes-óceáni stratégiai fegyveres erőit és flottáját. Ezek Oroszország számára is fenyegetést jelenthetnek. Megerősítették az ázsiai térségben folyó stratégiai felderítő tevékenységet is, az oroszországi, észak-koreai és kínai fejlemények figyelemmel kísérésére.

3) A 2008-as stratégiai keret-deklaráció

Az orosz-amerikai viszony konkrét globális kérdései szemszögéből, legalábbis addig, amíg az új amerikai adminisztráció, amelyik 2009-ben veszi át az USA irányítását, nem alakít ki újabb koncepciót, a „hivatalos” politikában irányadónak tekinthető a 2008. április 6-án nyilvánosságra hozott „Stratégiai Keret Deklaráció”. (SKD) Ez Bush és Putyin elnök tárgyalásainak eredményeként született.⁶ A Deklaráció körvonalazza a folyamatban lévő és

⁵ Declaration of the Heads of Member states of Shanghai Cooperation Organization. Astana, 2005 Július 5.

⁶ US Department of State (2008).

új stratégiai kezdeményezéseket a két ország kapcsolataiban azokban a témákban, amelyekben a két ország érdekelt az együttműködésben.⁷ Ilyenek:

- * a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozása;
- * a terrorizmus elleni harc;
- * a gazdasági együttműködés fejlesztése.

A deklaráció ugyanakkor meglehetősen konkrét módon megfogalmazza azokat a kérdéseket is, amelyekben eltérőek a vélemények az Egyesült Államok és az Orosz Föderáció politikájában. Hangsúlyozza, hogy ezekről tárgyalni kell és nem szabad megengedni, hogy a különböző érdek- és véleménykülönbségek akadályozzák a két ország közötti együttműködést.

A deklarációban, nyilvánvalóan az amerikai kongresszus tagjainak és amerikai civil szervezeteknek „megnyugtatóására” bekerült néhány gondolat az oroszországi demokratikus fejlődés előmozdítása érdekében. A hagyományos formula szerint mindkét állam kötelezettséget vállalt arra, hogy tiszteltben tartják a jogrendet, a nemzetközi jogot, az emberi jogokat, türelmet tanúsítanak a különböző nézeteket vallókkal szemben, biztosítják a politikai szabadságot, valamint a szabadpiaci megközelítést a gazdaságpolitikában és a gazdasági gyakorlatban.

Az elmúlt években különösen jelentős mértékben ütköztek az USA és Oroszország érdekei és céljai a rakétaelhárító rendszerekkel összefüggésben. A téma különösen azután vált égetővé, amikor a Bush adminisztráció nem kívánta többé fenntartani érdekeltségét a START 2-vel és az ABM egyezményrel kapcsolatban, s elhatározta egy hatalmas rakétaelhárító rendszer kiépítését.

Éles nézeteltérésekre került sor a Bush adminisztráció terveivel kapcsolatban arról, hogy Csehországba és Lengyelországba kíván telepíteni közephatósugarú rakétaelhárító rendszereket. Mint ismeretes, ezt az iráni vezetés politikájával indokolták. A valóságban sokkal inkább arról van szó, hogy egyes országok a térségből garanciákat kértek az USA-tól esetleges orosz katonai akciókkal szemben. Az elhárító rendszerek tervét az orosz vezetés közvetlenül Oroszország ellen irányuló intézkedéseknek tekintette és jelentős ellenlépéseket helyezett kilátásba. Putyin és más orosz politikusok az amerikai terveket a fegyverkezési verseny újbóli megindulásának tekintették ugyan, de nem zárták le a tárgyalásokat a problémák megoldására. A problémák részben ugyan mérséklődtek, bizonyos tárgyalásokra is sor került, de Oroszország bejelentette a Topol 1 továbbfejlesztését, a silóbázisú rendszerek bővítését 44-ről 48-ra és egy új, a korábbiaknál fejlettebb rakétarendszer kiépítésének programját. (SS27) Az SKD egyik központi témája „a közös fellépés a biztonság előmozdításában” címszó alatt a fentiek miatt is a rakétaelhárító rendszerek jövője. Az USA nem utasította vissza az orosz véleményeket, s az orosz tárgyaló fél sem zárta ki beleegyezését abban az esetben, ha az USA-val egyenlő partnerként vesz ezekben részt, és Amerika hajlandó

⁷ The National Interest (2008): *Inside Track: US–Russia Relations in Transition*. April 29, Nixon Center, Washington DC

tárgyalni alternatív területi megoldásokról. A közös álláspont egyelőre az volt, hogy a témáról egyenlő partnerként bilaterális és multilaterális tárgyalásokat indítanak.

Lényeges eleme a deklarációnak a megegyezés arról, hogy a START lejárta (2009. december) utáni időszakra vonatkozóan kötelező erejű intézkedéseket dolgoznak ki a telepített nukleáris robbanófejek számának csökkentéséről, valamint a rövid és közép hatósugarú rakétarendszerekről. Folytatni kívánják a haditechnika bizonyos területein kialakított, s főleg a tömegpusztító fegyverek veszélyeivel kapcsolatos együttműködést is.

Az SKD globális jellegű vonatkozásai között különösen lényeges a két állam közös kötelezettségvállalása a tömegpusztító fegyverek nemzetközi elterjedésének megakadályozására, a nukleáris terrorizmus elleni közös fellépésre, valamint a nukleáris energia békés felhasználásának elősegítésében való együttműködésre. E témák különösen az Iránnal és Észak Koreával kapcsolatos politikát érintik. Ennél szélesebb körű téma az együttműködés folytatása a nemzetközi fegyverkereskedelemről és annak megakadályozásáról, hogy konvencionális fegyverek terroristák kezébe kerüljenek.

Ugyancsak globális jelentőségű az orosz–amerikai partneri fellépés újbóli hangsúlyozása a terrorizmus elleni harcban, közvetlenül a terrorista csoportokkal és közvetett támogatóikkal szemben.

4) A gazdasági kapcsolatok főbb jellemzői

A deklarációban jelentős teret kaptak a gazdasági kapcsolatok fejlesztésével kapcsolatos feladatok. Mint az előzőekből is kitűnt, a Szovjetunió szétesését követően új feltételek közepette kezdődött az önálló orosz állam világgazdasági integrálódása. Az USA által remélt nyitott és teljesen liberalizált orosz piacgazdaság gyors kiépülésével kapcsolatos változások csak részben realizálódtak.

Mint ismeretes, az orosz amerikai gazdasági kapcsolatok a hidegháború éveiben mélyponton voltak. A Szovjetunió felbomlása után Oroszország és az USA is nagy várakozással tekintett a jövő elé. Az oroszok arra számítottak, hogy az USA előmozdítja majd az ország gyors felemelkedését, Amerika pedig arra számított, hogy vállalatai szabad kezet kapnak egy liberalizált orosz piacon. A Bush és a Clinton adminisztráció is támogatta, sok esetben kezdeményezte azokat a multilaterális programokat is, amelyek a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap vagy más szervezetek bekapcsolásával és nemegyszer vezényletével az oroszországi átalakulást voltak hivatva politikai-ideológiai és gazdasági téren segíteni, kezdve a koncepciók kialakításától, a vállalkozásokat segítő alapok létrehozásáig. Centrális fontosságúnak tekintették az orosz gazdaság demilitarizálásának támogatását. Az intézkedések között, a közös fejlesztés előmozdításának jelszavával igyekezett az USA megszerezni

a Szovjetunióban kifejlesztett haditechnikából azokat az eredményeket, amelyeket hasznosítani tudott. Jelentős számú kutatót és mérnököt is „átvett”. 1994-ben feloszlatták a COCOM-ot, a multilaterális export ellenőrzést koordináló bizottságot, amelyik elsősorban a fejlett technika exportját volt hivatva korlátozni. Már az idősebb Bush adminisztrációja is megkezdte az amerikai magántőke befektetéseket ösztönző szervezeti intézkedések kimunkálását, s ezt a Clinton kormány is folytatta, illetve bővítette. Több közép- és kelet-európai országgal kapcsolatban követett gyakorlathoz hasonlóan megalapították az orosz-amerikai vállalati alapot. Fontos szerepet kapott az USAID is a kapcsolatok fejlesztésben.

1994-ben az Egyesült Államok megállapodást kötött Oroszországgal „Társasviszony a Gazdasági Haladásért” elnevezéssel (Partnership for Economic Progress). A megállapodás széles alapot teremtett a két ország gazdasági kapcsolatainak fejlesztéséhez, amelyet azonban alig használtak ki. Oroszország számára még 2008-ban is csak „ideiglenes” jelleggel volt biztosítva az ún. NTR (Normal Trade Relations) státusz. A Szovjetunió felbomlása és a politikai, valamint az institutionális korlátozó tényezők megszűnése ellenére a kereskedelmi kapcsolatok súlya a két ország gazdaságában viszonylag igen alacsony maradt. 2006-ban Oroszországból származott az amerikai import 1,1 százaléka és odairányult az USA kivitelének 0,4 százaléka. Az Egyesült Államok aránya az orosz külkereskedelemben valamivel magasabb volt: 3,1 százalék az orosz exportban és 4,4 százalék az orosz importban.

1. táblázat
Az Egyesült Államok és Oroszország közötti
kereskedelmi kapcsolatok fejlődése
(milliárd dollárban)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
US Export	3,4	3,6	2,1	2,1	2,7	2,4	2,4	2,3	3,9	4,7
US Import	4,3	5,7	5,9	7,8	6,3	6,8	8,6	12,6	15,3	19,8
Egyenleg	-1,0	-2,3	-3,9	-5,6	-3,5	-4,4	-6,2	-8,9	-11,3	-15,1

Forrás: US Department of Commerce, International Trade Administration (2007).

Az USA annyiban is hajlandó volt Oroszország szerepét elismerni, hogy bizonyos területek kivételével elfogadta partnerként a G7 keretében, amelyik így G8-ra bővült.

2008-ban a változások nyomán bekövetkezett jelentős fejlődés mellett számottevő problémák jellemezték a gazdasági kapcsolatokat az USA és Oroszország között.

Az Egyesült Államok kereskedelmi mérlegének hiánya 2007-ben az orosz relációban 12 milliárd dollár volt, kisebb, mint 2006-ban, de így is jelentős. Amerika 7,4 milliárd értékben exportált Oroszországba, 56 százalékkal többet, mint az előző évben, s 19,4 milliárd értékű árut importált, 2,4 százalékkal

kal kevesebbet, mint 2006-ban. Oroszország az amerikai külkereskedelemben a 30. helyen áll.

Miközben a külkereskedelmi forgalom a két ország között az elmúlt évtizedben fokozatosan nőtt, az amerikai tőke kivétel a XXI. század első hat esztendejében vált intenzívebbé, különösen az olaj- és földgáziparban. Más területeken is alapítottak ágazati konzorciumokat. Az amerikai olajtársaságok kivételével azonban a befektetések csak lassan bővültek. Ugyanakkor gyakorlatilag valamennyi nagy amerikai transznacionális társaság igyekezett valamilyen formában megjeleníteni az orosz piacon. Jelenlétüket sok esetben „listening post” befektetésnek tekintették, amelyek célja a piac megismerése, a lehetőségek feltárása és bázisok kiépítése volt a befektetések esetleges bővítéséhez. Az orosz vállalatok közvetlen befektetései az Egyesült Államokban ugyancsak alacsony szinten maradtak.

Az amerikai közvetlen befektetések állománya Oroszországban 10,1 milliárd dollár volt 2006-ban, az összes külföldi befektetés állomány kb. 5 százaléka. (8,6 milliárd 2005-ben), s főleg a bányászatban volt elhelyezve. Az orosz vállalatok külföldi befektetéseinek mintegy 6 százaléka összpontosul az USA-ban.⁸ A nagy orosz társaságok többsége attól tart, hogy túlságosan magas számukra a politikai kockázat egy olyan piacon, amelyet viszonylag könnyen lehet politikai preferenciáknak alárendelni.

5) Kereskedelempolitikai és technikai problémák

Az orosz-amerikai kapcsolatok kereskedelempolitikai összefüggéseit az elmúlt 4-5 esztendőben nemcsak a két ország kölcsönös elvárásai és bírálatai befolyásolták, hanem Oroszország WTO-tagságra való felkészülése is. Ennek kapcsán 2004-től új vámkódexet vezetett be. Ennek alkalmazása meglehetősen lassú és számos nem vám jellegű korlátozás maradt fenn. Az amerikai export számára továbbra is problémát jelentenek az oroszországi importkorlátozások, különösen a szolgáltatásokra kivetett adók és illetékek, valamint az engedélyezési eljárások, amelyek rendkívül bonyolultak. Az USA arra számít, hogy Oroszország belépése a Világkereskedelmi Szervezetbe eltörli ezek jórészét. Ugyanez vonatkozik az amerikai – döntően húsarukkal kapcsolatos speciális vámokra és kvótákra is. Az importengedélyezési rendszer szeszitalok, gyógyszerek, nukleáris anyagok, robbanószerkezetek és kábítószer esetében nyilvánvalóan továbbra is fennmarad, s azok a különleges egészségügyi rendszabályok is, amelyek az USA-ból származó szarvasmarhára és baromfira vonatkoznak. Egy 2006-ban megkötött orosz-amerikai egyezmény ugyanakkor jelentősen egyszerűsította az engedélyezéssel kapcsolatos adminisztrációt.

⁸ Deutsche Bank Research, 2008. április 30.

Az USA számára igen jelentős probléma volt az, hogy Oroszország igen magas, 40 százalékos importvámokat vetett ki autókra, repülőgépekre és repülőgép alkatrészekre. Ezek csökkentéséről 2011-től kezdődően, a WTO-tagsággal kapcsolatos tárgyalások során már megállapodtak.

Az orosz-amerikai kereskedelemben jelenleg, de különösen hosszabb távon igen jelentős árucsoportot képviselnek a gyógyszerek. Az orosz gyógyszerpiac az egyik leggyorsabban bővülő piacok egyike a világon. A külföldi társaságok részesedése e piacon 75-80 százalék között mozog. Az USA-ból származó gyógyszerek a magasabb árkategóriába tartoznak, s ezért gyakran nem szerepelnek a társadalombiztosítás által térített áruk listáján.

Az amerikai exportot különösen érzékenyen érintik az importra vonatkozó különböző technikai rendszabályok és minőségi vizsgálatok, amelyek az engedélyezés feltételei. Ezek ipari és mezőgazdasági termékek igen széles skálájára terjednek ki.

A szellemi tulajdon védelmének problémája további lényeges korlátozó tényező a kapcsolatok fejlesztésében. Az orosz vállalatok „kalózkodása” egyedül 2007-ben mintegy 1,5 milliárd dolláros veszteséget okozott amerikai társaságoknak, mozifilmek, DVD-lemezek, szoftverek és könyvek illegális másolása és forgalmazása terén. Ugyancsak súlyos probléma amerikai fogyasztási cikkek, szeszesitalok, agrokémiai termékek, gyógyszerek oroszországi hamisítása. E problémák rendezetlensége egyik komoly akadálya Oroszország WTO-tagságának is. Valószínűleg azonban ezt követően sem lesznek képesek a kalózkodást és a hamisítást megszüntetni. Az orosz hatóságok ugyanis nem tudják kikényszeríteni a vonatkozó törvényeket, szabályokat, és érvényesíteni a megállapodásokat.

A szolgáltatások piaca Oroszországban viszonylag nyitott az amerikai társaságok számára, kivéve a közszolgáltatásokat és a bankfiókok létesítését. Különösen nagy az érdeklődés az oroszországi lehetőségek iránt az amerikai bevásárlóközpont-hálózatok részéről, amelyek ugrásra készen várják Oroszország WTO-tagságát, ami eltörölné a kiskereskedelmi vállalkozásokkal kapcsolatos korlátozásokat.

Az Egyesült Államok vállalatainak közvetlen befektetéseit Oroszországban a bürokrácia és a korrupció is nehezíti. A jogrendszer eleve csekély védelmet biztosít a külföldi befektetőknek. Miközben az 1999-ben elfogadott beruházási törvény kimondja a külföldi befektetők „nemzeti” kezelését, számos olyan törvény van érvényben, amelyik ezzel ellentétes, és széleskörű jogot biztosít a kormánynak a külföldi befektetések korlátozására. A 2007-ben a kormány által kezdeményezett beruházási törvény 39 szektort jelölt meg, amelyben a külföldiek befektetéseit korlátozzák. Ezek többsége a hadiiparhoz és a repülőiparhoz, valamint a nukleáris iparhoz kapcsolódik. Nincs jelentős előrehaladás a folyamatban lévő bilaterális beruházás-védelmi egyezményrel kapcsolatban sem. Figyelemreméltó egyébként az is, hogy az orosz vállalatok sem tartják az USA-t számukra kedvező térségnek. Úgy látják, hogy állandóan ki lennének téve a diszkriminációnak s a jogvédelem hiányának.

Az orosz-amerikai gazdasági kapcsolatok politika függősége az energia-szektorban a legszembetűnőbb. Az Egyesült Államok olajtársaságai igyekeznek kiterjeszteni tevékenységüket az olajban és földgázban gazdag volt szovjet köztársaságokba, különösen Azerbajdzsánban és Kazahsztánban. E téren több szinten is ütköznek az orosz olajtársaságok és Oroszország stratégiai érdekeivel. Ennek kapcsán sajátos vezetékhaború bontakozott ki.

Putyin és Bush elnök Szocsiiban 2008. április elején abban egyeztek meg, hogy mindkét kormány lépéseket tesz majd a kapcsolatok fejlesztése érdekében a magánvállalkozások révén, s kormányintézkedésekkel is. Ez utóbbiak közé sorolták azoknak a bürokratikus szabályoknak a megszüntetését, amelyek nehezítik a kapcsolatok fejlesztését általában, s különösen a közvetlen befektetések terén, valamint a kereskedelemben. Gazdasági bizalomerősítő lépéseket és olyan intézményfejlesztést is előirányoztak, amely elősegíti majd piacaik jobb megismerését és a változások előrejelzését. Előirányozták egy új orosz-amerikai befektetési egyezmény mielőbbi megkötését is. Megerősítették kölcsönös elkötelezettségüket olyan lépésekre, amelyek elősegítik Oroszország belépését a Világkereskedelmi Szervezetbe. További jelentős része volt a deklarációnak a két ország kötelezettségvállalása a globális energiabiztonság előmozdítására, valamint az együttműködésre az ENSZ keretében az éghajlatváltozásokkal foglalkozó erőfeszítésekben a 2012 utáni egyezményes keretek kidolgozására. Elhatározták, hogy a gazdasági együttműködés előmozdítása és a felmerülő problémák rendezése érdekében egy állandó konzultatív testület állítanak fel, amelyik 2008. április 28-án, tehát alig három héttel a két elnök tanácskozása után már megtartotta első ülését.

6) Összefoglalás

A válaszból, amelyet e tanulmány keretében igyekeztünk adni a bevezetőben megfogalmazott kérdésekre, nyilvánvaló, hogy a jövőt illetően Oroszország minden jel szerint igyekszik minél függetlenebb módon érvényesíteni azokat az új érdekeket és feltételeket, amelyek Putyin elnöksége alatt kialakultak és megfogalmazódtak. Feltételezve azt, hogy a jelenlegi geopolitikai tendenciák a következő 20 év során nem változnak jelentős mértékben, a világ sok tekintetben valamilyen multipoláris rendszer felé fejlődik. Kína, India és az Európai Unió növekvő mértékben kényszerítik az Egyesült Államokat egy ilyen rendszer játékszabályainak elfogadására. Az USA hegemoniájának objektív feltételei a gazdaságban, a tudományban és a termelés, illetve a szolgáltatások bizonyos területein relatíve gyengülnek. Ez még nem jelenti azok megszüntét, nehezebbé teszi azonban érdekeinek érvényesítését. Oroszország törekedni fog arra, hogy a többpólusú hatalmi centrumok kialakulását valószínűsítő világban mindegyik potenciálisan számára fontos hatalmi centrummal érdekei szempontjából kedvező kapcsolatokat tartson fenn, s különös figyelmet fordít az Egyesült Államokkal kialakított kapcsolatrend-

szerére. Ezt a koncepciót az új orosz elnök is igyekszik majd érvényesíteni. A következő két évtized várható és a multipolaritást erősítő geopolitikai változásai jelentős hasznot hozhatnak Oroszországnak, s számos kedvező esélyt ajánlhatnak számára érdekeinek érvényesítésére. Ebben a világban, legalábbis részben csökkenteni lehet az amerikai globális hegemoniát, illetve ennek bizonyos következményeit. Jobb feltételek mellett lehet kapcsolatokat építeni olyan országokkal, amelyek érdekei hasonlóak. Oroszország számára sajátos választási lehetőség adódik tartós és ideiglenes szövetségekre. Ugyanakkor Oroszország maga is jelentős globális tényező marad, egyrészt hatalmas nyersanyagkincsei miatt, másrészt általában, de különösen a hadiipar terén kialakult kutatási fejlesztési és termelési lehetőségei miatt. Ez természetesen még nem olyan gazdasági erő, amely globális méretekben versenyképesse tenné, de kellő rugalmasság és racionális politika esetén lehetővé teszi globális szerepének növelését a XXI. század viszonyai mellett, s jelentős játéktérrel biztosít számára. Ezek a tényezők meghatározzák az Orosz Föderációval fenntartott kapcsolatokat az Egyesült Államok külpolitikájában is. A multilateralizálódó világ természetesen sajátos komplex nemzetközi kapcsolatrendszer kialakulását erősíti. Az eurázsiai térségben különösen fontos és bonyolult viszonyokat teremt az orosz-amerikai-kínai kapcsolatrendszerben. Az új Eurázsia a Szovjetunió szétesése nyomán a nemzetközi hatalmi viszonyok közti kölcsönhatások térsége lett, beleértve az USA-t az EU-t, Oroszországot, Kínát és Indiát⁹. Az Egyesült Államok és Oroszország is igyekszik megakadályozni, hogy valamely hatalom a térségben hegemoniára tegyen szert, miközben mindkét állam igyekszik saját befolyását erősíteni.

Oroszország nyilvánvalóan nem kötelezi el magát a Kínai Népköztársaság törekvései mellett annak globális és regionális hatalmi pozícióinak erősítésére. Ugyanakkor igyekszik minél szorosabb együttműködésre Kínával, saját érdekei bázisán. Ezzel egyidejűleg erősíteni fogja kapcsolatait Japánnal és más ázsiai országokkal, amelyek félnek Kína növekvő hatalmától. Ebben az összefüggésben kihasználja a lehetőségeket az Egyesült Államokkal való együttműködésre is. Jelenleg az orosz közvélemény 60 százalékának az a véleménye, hogy Kína államuk fontos stratégiai partnere az USA-val és az EU-val szemben, és az marad a jövőben is. Formalizált és jelentős stratégiai szövetség Oroszország és Kína között ugyanakkor jelentős mértékben módosíthatja a XXI. század globális geostratégiai realitásait, s különösen jelentős probléma lehet az Egyesült Államok számára. Az Egyesült Államok ebben az esetben mindent megtenne annak érdekében, hogy a Szovjetunió utódállamaival még nagyobb mértékben építse a stratégiai együttműködést, mint ezt a XXI. század első évtizedének jelenlegi szakaszában teszi, s még nagyobb mértékben igyekezne az orosz belpolitikai ellenzéket aktivizálni.

Nem foglalkozott a tanulmány az orosz-amerikai kapcsolatok hatásával a multilaterális együttműködési rendszerre, ennek globális és regionális szervezeteire. Az eddigiekből is következik azonban Oroszország és a NATO

⁹ Richard Weitz (2006): *Averting a New Great Game in Central Asia*. The Washington Quarterly, Vol. 29, No. 3, Summer.

kapcsolatainak fontossága, amelynek alakításában az USA-nak továbbra is döntő szerepe lesz. Az orosz-amerikai viszony különböző módon hat az ázsiai és az európai regionális együttműködésre. Az ENSZ és más globális szervezetek keretében az orosz állam, a messianisztikus és internacionalista Szovjetunióval ellentétben, határozottabban fogja saját érdekeit és céljait képviselni.¹⁰ Ugyanakkor valószínűleg igyekszik majd bizonyos kérdésekben kihasználni azt a rokonszenvet, amelyet a Szovjetunió élvezett a fejlődő világ számos térségében. Ebben az összefüggésben valószínűleg sok globális kérdésben kerülhet szembe az USA-val, amelyek nem maradnak hatás nélkül bilaterális kapcsolataikra sem.

Az orosz-amerikai viszony gazdasági és politikai jelentősége mesze túlmegegy a két állam érdekkörén. Fontos mindenekelőtt a volt szovjet köztársaságok politikája és gazdasági kapcsolatrendszere számára. Mint említettük, az USA minden eszközzel igyekszik Oroszország befolyását csökkenteni a térség olyan fontos országaiban, mint Ukrajna, Grúzia vagy egyes olajban gazdag közép-ázsiai államok. Oroszország nemcsak gyanakvással figyeli az USA törekvéseit, hanem a térséget saját érdekerületének tekintve sokoldalúan próbálja az amerikai befolyást és különösen a katonai befolyást korlátozni. Lényeges az orosz-amerikai viszony a Kínai Népköztársaság számára is. Kína láthatóan semleges igyekszik maradni a két hatalomhoz való viszonyában, de sok közös érdek viszi közelebb Oroszországhoz, mindenekelőtt az USA globális hatalmi befolyásával szemben, ugyanakkor tart Oroszország túlzott megerősödésétől is. A nemzetközi politikában több, az Egyesült Államokkal szembenálló, vagy rossz viszonyban lévő ország igyekszik Oroszországra támaszkodni hadseregének modern fegyverekkel való ellátásában. Különlegesen fontos kérdés az orosz-amerikai viszony az Európai Unió tagállamai számára. Az unió függőségét az orosz olajtól és földgáztól az Egyesült Államok nemcsak gazdasági, hanem biztonsági érdekei szempontjából is kezeli, s igyekszik ezt ellenőrzése alatt tartani, illetve korlátozni. Az a tény, hogy az EU tagjai között jelentős különbségek vannak Oroszországhoz fűződő viszonyukban eleve megnehezíti az EU egységes fellépését Oroszországgal kapcsolatban, s az atlanti térség jövőjének fontos témája marad. Finnország hagyományosan jó gazdasági és politikai kapcsolatokat tart fenn Oroszországgal. Különösen nagyjelentőségűek az orosz-német gazdasági kapcsolatok, amelyek ugyancsak hosszú múltra tekintenek vissza. Németország, politikai színezetétől függetlenül, és annak ellenére, hogy a XX. században két világháborúban is ellenfele volt, döntő szerepet játszott a cári Oroszország és a Szovjetunió gazdaságának modernizálásában. Anglia érde-

¹⁰ Inozemtsev, V. (2002): *Russia in the System of International Relations of the 21st Century*. Mezhdunarodnaya Zhizn. Kortunov, S. (2002): *Establishment of New World Order*. Mezhdunarodnaya Zhizn.

Putin V. Russia on the Threshold of a New Century. Nezavisimaya Gazeta. 1999, December 30.

Conception of Foreign Policy of the Russian Federation – Foreign Policy and Security of Contemporary Russia Anthology. Ed. by T. Shakleina. Vol. 4, Documents. (2002).

kei viszont hagyományosan ütköztek a cári birodalommal és a Szovjetunióval, annak ellenére, hogy mindkét világháborúban Oroszország szövetségese volt. Az EU tagállamai között különösen lényeges vitaforrás azoknak az országoknak viszonya Oroszországhoz, amelyek a Szovjetunió csatlósai voltak, s természetesen érinti az orosz-amerikai kapcsolatokat is. Nem minden volt szovjet csatlós ország fogadta lelkesedéssel az USA és Oroszország közötti közeledést, Oroszország bevonását a G7-be, amelyből így G8 lett. A hagyományos „russzofóbia” különösen erős pl. Lengyelországban.

Magyarország számára is fontos és sajátos kérdés az orosz-amerikai viszony. A magyar- orosz és a magyar-amerikai kapcsolatok hagyományosan, meglehetősen bonyolult és ellentmondásos feltételek között fejlődtek az elmúlt évszázadban. Magyarország mindkét világháborúban az orosz, illetve a szovjetellenes szövetség aktív résztvevője volt, s ilyen módon háborúban állt az Egyesült Államokkal is. A második világháborút követően, legyőzött országhént került a szovjet érdekszférába, amelyet az Egyesült Államok, ha nem is akart vagy tudott megváltoztatni, de kezdettől fogva igyekezett a szovjet befolyást és ellenőrzést korlátozni. A Szovjetunió meggyengülése és a gorbacsovi politika vezettek végül a rendszerváltáshoz. Ugyanakkor a Szovjetunió Magyarországnak is a legfontosabb gazdasági partnere, s a Varsói szerződés keretében hivatalosan szövetségese, s ilyen módon az USA ellenfele lett. Az USA természetesen Magyarországra is kiterjesztette gazdasági korlátozásait. A magyar társadalom bizonyos csoportjaiban a szovjetellenesség és az oroszellenesség a hidegháború éveiben sajátos módon összefonódott, anélkül, hogy ez amerikai orientációval párosult volna. Különösen a szélsőséges jobboldali nézeteket vallók álltak szemben a fasizmus legyőzésében döntő szerepet játszott Egyesült Államokkal és Oroszországgal. Ez a rendszerváltást követően is éreztette hatását a magyar politikában, és a magyar belpolitikai életben meglehetősen sajátos viszonyokat alakított ki. Az Európai Uniónak és, mint a szervezet geopolitikai szempontból kényes térségben elhelyezkedő tagjának, Magyarországnak is alapvető és hosszú távú érdeke, hogy szoros kapcsolatokat tartson fenn az Egyesült Államokkal, és jó viszonyban legyen az átalakulóban lévő és számunkra gazdaságilag fontos Oroszországgal is. Az európai és a világbéke szemszögéből ugyancsak érdeke az is, hogy a világ legerősebb gazdasági és katonai hatalma, az USA és a konszolidálódó, meggyengült, de még mindig kb. 1000 interkontinentális és ballisztikus rakétával, valamint közel 60.000 nukleáris robbanófejjel rendelkező Oroszország ne legyenek ellenséges viszonyban. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy bármelyik hatalom kritikátlan csatlósává váljunk. Politikai szűklátókörűség lenne azonban azokkal szövetkezni, illetve azokat támogatni, akik az orosz-amerikai kapcsolatok aláásására és a két hatalom között feszültség fokozására törekednek.